

ŞCOALA DOCTORALĂ INTERDISCIPLINARĂ

Facultatea de Litere

Timea PROSAN

Construcţii corelative în limba română contemporană

Correlative Constructions in Contemporary Romanian

REZUMAT

Conducător științific

Prof. univ. dr. Mihaela GHEORGHE

BRAȘOV, 2024

INTRODUCERE

Corelativele sunt nişte construcţii rare în cadrul limbilor naturale. Acestea apar/au apărut mai ales în sanscrită, latină, greacă şi în limbile indo-ariene (Lipták 2009), însă cercetările din ultimele decenii demonstrează faptul că aceste construcţii sunt observabile şi în cadrul limbilor indo-europene (Quirk *et al.* 1972, Downing 1973, De Vries 2002, Citko 2009, Arsenijevic 2009, între alţii).

Obiectul prezentei cercetări îl reprezintă construcţiile corelative (CC) în limba română contemporană (LRC), a căror trăsătură specifică o reprezintă raportul de implicaţie reciprocă şi simetrică între constituenţi. Mai exact, se analizează felul în care se realizează acest raport la nivel semantic, sintactic şi pragmatic, prezentând astfel trăsăturile distinctive ale CC la nivelul LRC, care au fie o structură coordonată prin conjuncţii repetitive, fie o structură subordonată relativă, pronominală sau conjuncţională.

Complexitatea acestor construcţii şi importanţa studierii lor din punct de vedere sincronic vor fi dovedite, astfel, prin studiul monografic propus.

De altfel, construcţiile corelative reprezintă o nişă a gramaticii, la nivelul căreia nu s-au efectuat încă cercetări aprofundate. Aceste structuri sunt prea puţin vizate/tratate în lucrările de specialitate din bibliografia românească, cercetările de până acum având, mai degrabă, caracter preliminar. Această carenţă motivează, aşadar, necesitatea unei cercetări cu privire la structurile corelative în contextul în care subiectul a fost tratat cu privire la alte limbi (germană, maghiară, norvegiană, coreană, engleză, turcă etc.): Lipták (2009), Fery (2016), Meinunger (2016), Schwabe (2016), Chung (2004), Johannessen (2005), Hendriks (2004), Hofmeister (2008), Hoffmann (2019), Demirok (2017), între alţii. Poziţia adoptată în această lucrare are, aşadar, un caracter complementar, intenţia fiind aceea de a îmbina instrumentele gramaticii generative cu studiile realizate pe tema CC.

Contribuţia autorilor menţionaţi este, înainte de toate, încercarea de a încadra corelativele în tipologii structurale şi semantice, de a reliefa mecanismul semantico-sintactic care stă la baza enunţului generat şi de a explica efectele create de utilizarea corelativelor la nivel pragmatic, în funcţie de scopul comunicării. Folosind modelele propuse în bibliografia internaţională, se recurge la adaptarea la materialul lingvistic extras din textele de limbă română contemporană. Astfel, se propune o analiză detaliată a construcţiilor corelative din LRC, bazată pe un corpus bogat de texte şi utilizând concepte specifice gramaticii moderne.

Un aspect relevant, evidențiat prin intermediul lucrării este faptul că tiparul corelativ al limbii române este unul variat, cu numeroase particularități formale, semantice, sintactice și pragmatice.

Premisa este aceea că aceste construcții au o structură bipartită, iar între constituenții ei (între corelativ și capul relativei sau alți conectori/între conjuncțiile repetitive) se realizează o relație de simetrie semantică și structurală (Bittner 2001, Den Dikken 2005, Lipták 2009, Mignon 2009, Hoffmann 2019). Pornind de la această premisă, se urmărește descrierea unei serii întregi de trăsături ale CC. De exemplu, la nivel formal, se ilustrează omogenitatea/eterogenitatea constituenților, respectiv obligativitatea lor în cadrul CC. La nivel semantic, se realizează o tipologie a CC, acestea fiind clasificate în construcții opozitive, temporale, cauzale etc. Din punct de vedere sintactic, se evidențiază raportul sintactic la nivelul căruia se realizează corelația (coordonare vs. subordonare), respectiv relevanța poziției de antepunere/postpunere față de regentă. În ceea ce privește aspectele de ordin pragmatic, se evidențiază rolul emfatic pe care îl pot avea corelativele și se analizează statutul de *Topic* și *Focus*, procesul de focalizare, topicalizare, gramaticalizare și pragmaticalizare.

Cu ajutorul unui aparat teoretic nuanțat și printr-un inventar bogat de exemple atât din limba scrisă, cât și din limba vorbită, se verifică aspectele universale ale acestor construcții și, de asemenea, se evidențiază aspecte specifice ale CC din limba română, respectiv tendințele în utilizarea lor actuală.

Cele mai importante aspecte surprinse în descrierea construcțiilor corelative din LRC sunt următoarele: trăsăturile semantice, structurale și discursiv-pragmatice, organizarea sintactică, frecvența acestor construcții în corpusul de LRC, varietatea acestora, tendințele în utilizarea lor actuală, respectiv inventarul bogat de conectori utilizați. Întrebările la care se caută răspunsuri sunt:

- (i) Sunt toate CC niște structuri simetrice din punct de vedere semantic și sintactic?
- (ii) În ce măsură și în ce sens modifică CC enunțul complex?
- (iii) Care sunt principalele criterii de clasificare ale CC?
- (iv) Sunt corelativele doar niște elemente emfaticе?
- (v) Există anumite tendințe în utilizarea CC în limba actuală (vorbită și scrisă)?

Obiectivele specifice avute în vedere sunt:

- (i) Selectarea și clasificarea tuturor CC din corpusul alcătuit;
- (ii) Evidențierea aspectelor comune/particulare ale CC în limba scrisă și vorbită;
- (iii) Realizarea unei tipologii a CC în LRC;
- (iv) Analiza CC din punct de vedere semantic, sintactic și pragmatic;

- (v) Reliefarea unor aspecte de ordin pragmatic prin administrarea unui chestionar vorbitorilor nativi de limbă română.

Aşadar, acestea sunt aspectele prin intermediul cărora se contribuie la studiul complex al CC din LRC, prezentând o perspectivă extinsă asupra corelativelor.

Obiectivul principal al lucrării de faţă este realizarea unei descrieri a CC în LRC, pornind de la un corpus bogat, care cuprinde atât eşantioane de limbă română scrisă, cât şi vorbită.

În descrierea CC am pornit, desigur, atât de la descrierile anterioare mai vechi, cât şi de la cele recente, cum ar fi lucrările lui Rizescu (1962), Constantinescu-Dobridor (1972), Bejan (1979), Neamţu (1982), Bîtea (1987), Stan (1989), Diaconescu (1989, 1995), Braşoveanu (2008), Chircu (2008), Bîlbîie (2008, 2024), Croitor (2013, 2016) şi Gheorghe (2004, 2018).

Rezultatele acestei analize se evidenţiază prin prisma unui model teoretic integrator (care vizează palierele sintactic, semantic şi pragmatic) şi relevă o perspectivă de a încadra tipologic construcţiile corelative¹. Din punct de vedere metodologic, este abordată, aşadar, perspectiva descriptiv-interpretativă, nu doar una cantitativă. Dincolo de perspectiva descriptivă, am avut în vedere şi o perspectivă comparativă între limba vorbită şi limba scrisă, respectiv între limba română şi alte limbi (limbile romanice, limba engleză, germană şi maghiară).

Bibliografia consultată este în mod particular cea referitoare la corelative: Bittner 2001, Zitterbart 2002, Borsley 2004, Hendriks 2004, Mouret 2004, Citko 2009, Den Dikken 2009, Lipták 2009, Progovac 2009, Davison 2009, Mignon 2009, Zhang 2010, Sachs 2016, Hoffmann 2019, Belyaev & Haug 2020, între alţii.

În domeniul semantic, cele mai multe lucrări vizează în mod particular corelativele comparative, care exprimă ideea de ciclicitate succesivă şi au la bază o valoare condiţională (McCawley 1988, Cullicover & Jackendoff 1999, Borsley 2004, Den Dikken 2005, Meinunger 2018, Hoffmann 2019). Totodată, Arsenijevic (2009) insistă asupra structurii relative a CC condiţionale, iar Leung (2009) stabileşte criteriile semantice de potrivire a celor doi constituenţi (engl. *matching*). Zitterbart (2002) clasifică din punct de vedere semantic CC din limba germană în condiţionale, cauzale, consecutive, modale şi proporţionale.

Din punct de vedere sintactic, accentul cade pe poziţia celor doi constituenţi ai CC (Downing 1973, Srivastav 1991, Den Dikken 2005), pe simetria sintactică (Zhang 2010, Sachs 2016), pe diferenţa dintre relativele interogative, relativele libere şi corelative (Citko 2009) şi pe aspecte legate de periferia stângă (Demirok 2017, Meinunger 2018).

¹ Importanţa acestui model teoretic integrator cuprinzând toate cele trei domenii lingvistice este evidenţiată de Langacker (1987, 1991), Sportiche (1996), Hannay & Machtelt (1998), Chierchia & McConnell-Ginet (2000), Jaszczolt (2005), între alţii.

Din perspectivă pragmatică, Kántor (2008) evidențiază statutul de *Focus* al corelativelor și proprietatea de a genera propoziții contrastive.

În bibliografia de specialitate predomină studiile sincronice despre CC. De exemplu, Hoffmann (2019) propune modelul dinamic (engl. *Dynamic Model*), prin intermediul căruia analizează CC care nu permit inversiunea constituenților. Rebuschi (2009) prezintă trăsăturile CC din limba bască, explicând rolul acestora în dezvoltarea limbii basce de nord. Davison (2009) descrie valoarea situativă a CC din sanscrită și hindi, analizându-le contrastiv. Zitterbart (2002) realizează o clasificare a CC din punct de vedere semantic, evidențiind asocierile corelative realizate prin intermediul expresiilor adverbiale.

Printre puținele studii diacronice se numără lucrarea lui Cable (2009), care descrie evoluția sintactică a corelativelor din tibetană, și monografia lui Hoffmann (2009), care are la bază nu doar o perspectivă sincronică, ci și una diacronică asupra corelativelor din limba engleză.

În lucrarea de față sunt abordate fenomene lingvistice legate de CC în perioada contemporană a limbii române, fiind astfel o cercetare sincronică, realizându-se, acolo unde este posibil, și câteva observații de tip diacronic.

Corpusul de LRC care stă la baza lucrării este realizat de autor și este organizat în două microcorpusuri: LRC1 (limba scrisă) și LRC2 (limba vorbită).

Corpusul de limba română scrisă este format cu ajutorul programelor Sketch Engine și CoRoLa și cuprinde exemple din registrul beletristic, științific, publicistic, administrativ. Fiecare exemplu oferit în lucrare are sursa precizată (site-ul de pe care a fost preluat).

Corpusul de limbă română vorbită este alcătuit din texte care au în prim-plan interacțiunea verbală, extrase din următoarele volume:

- LV01 – Hoarță Cărăușu, Luminița, 2013: *Corpus de limbă vorbită actuală nedialectală*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași.
- LV02 – Pop, Liana, *Corpus în limba română – forumuri*.
- LV03 – Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 2002: *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus selectiv. Schiță de tipologie*, Editura Universității din București.
- LV04 – Dascălu Jinga, Laurenția, 2002: *Corpus de română vorbită*, Editura Oscar Print, București.
- LV05 – Corpus de referință pentru româna actuală: *CoRoLa* (<http://racai.ro>)².

² În cadrul CoRoLa se regăsesc atât texte scrise, cât și secvențe din interacțiuni verbale.

LV01 conține discursuri religioase, didactice, publicitare, mediatice și spontane. LV02 este alcătuit din comentarii publicate pe diferite forumuri. LV03 conține diferite forme ale interacțiunii verbale: interacțiunea directă liberă și controlată, interacțiunea mediată liberă și controlată, interacțiunea monologică. LV04 are la bază aproximativ 65 ore înregistrate de autoare în perioada 1993-2001. De asemenea, și LV05 cuprinde diferite contexte înregistrate care pot fi ascultate în funcție de expresia căutată.

Într-un număr total de 320 site-uri, respectiv în corpusurile de limbă vorbită menționate mai sus am identificat toate contextele în care apar CC, obținând astfel un număr total de 6000 de construcții corelative. Pentru a obține rezultate relevante, am optat pentru distribuirea unui număr egal de câte 3000 de construcții în cadrul fiecărui microcorpus.

Construcțiile selectate le-am ordonat în programele Word și Excel, pentru a obține o „bază de date” a CC, utilă în realizarea unor statistici și diagrame pentru analiza semantică, formală, sintactică și pragmatică a construcțiilor. De asemenea, utilizând programul Sketch Engine, am realizat o „bază de date” internă cu ajutorul filtrelor și al instrumentelor oferite de program, care a permis revenirea la exemplele identificate ori de câte ori a fost necesar (v. *Anexa 2*).

Cele mai importante date cantitative le-am inclus în capitolul 4, subcapitolul 4.2. *Analiza de corpus – Date cantitative*, unde am evidențiat prin câte o diagramă distribuția CC în corelative coordonatoare, respectiv subordonatoare și distribuția CC în diferite registre stilistice.

Tabelul 1 din capitolul 4, subcapitolul 4.2. prezintă un inventar al materialului lingvistic oferit de corpus. În acest tabel, am introdus toate cele 122 de tipare corelative identificate în LRC1 și LRC2, menționând felul raportului sintactic la nivelul căruia apar (coordonare /subordonare), tipul construcției (copulativă/disjunctivă/opozitivă etc.), ocurențele în LRC1, ocurențele în LRC2 și ocurențele totale în LRC.

Alte date cantitative apar și în subcapitolul 5.3., 6.3., respectiv 8.3., cu rolul de a ilustra ocurența CC la nivelul coordonării/subordonării și în cadrul preferințelor vorbitorilor nativi de limbă română.

În subcapitolul 5.3., am evidențiat distribuția corelativelor coordonatoare în funcție de omogenitatea/eterogenitatea constituenților atât în LRC1, cât și în LRC2. În tabelele 5 și 6 am trecut în revistă toate tiparele corelative coordonatoare, menționând tipul construcției din care fac parte.

În subcapitolul 6.3., am inclus observații cantitative care vizează raportul de subordonare și am ilustrat prin diagrame distribuția CC în necircumstanțiale, circumstanțiale relative și circumstanțiale conjuncționale.

În subcapitolul 8.3., am analizat cantitativ răspunsurile oferite de participanții la chestionarul din *Anexa 1* și am realizat diferite diagrame pentru a ilustra tendințele actuale în utilizarea CC.

Pentru identificarea CC din LRC2, am ales analiza clasică, manuală a corpusului, pentru a evita construcțiile ambigue, care nu sunt de fapt CC. Pentru a evita această ambiguitate, este necesară înțelegerea exactă a relațiilor gramaticale și semantice dintre constituenții corelației.

Pentru textele din cadrul programelor Sketch Engine și CoRoLa (aferele micro-corpusului LRC1), am optat pentru analiza automată a CC, generată de motorul de căutare al acestor două programe. Funcțiile și mecanismul de căutare ale programului Sketch Engine au facilitat căutarea CC, mai ales prin intermediul comenzilor *Word Sketch*³ și *Concordance*⁴, ambele comenzi fiind utile pentru identificarea ambilor constituenți din CC.

Totodată, setarea filtrelor (*keep lines containing/not containing*...⁵, *hide sub-hits*⁶, *collocations*⁷) a contribuit la o căutare rapidă, eficientă și sigură a CC. Filtrul *keep lines containing/not containing* a ajutat la identificarea contextelor în care apar ambii termeni ai corelației, filtrul *hide sub-hits* a înlăturat contextele identice în care apar CC, iar prin intermediul filtrului *collocations* s-au identificat strict situațiile în care apar ambii constituenți ai CC, alături de un posibil operator restrictiv.

În ceea ce privește programul de căutare din cadrul CoRoLa (Corpus de referință pentru limba română contemporană), am utilizat căutarea avansată care permite căutarea după forma ocurentă, după lema și/sau descrierea morfosintactică (MSD). Apăsarea semnelui + a generat atâtea câmpuri câte sunt necesare căutării avansate a CC, fiind astfel posibilă identificarea ambilor constituenți din cadrul CC, la fel ca în cazul căutărilor din Sketch Engine.

De asemenea, cele 24 de statistici și diagrame realizate pe baza acestui material lingvistic bogat completează interpretările descriptive/calitative, având un caracter complementar în cadrul analizei și relevând principalele tendințe ale vorbitorilor de limbă română cu privire la utilizarea CC.

Pentru a realiza statistici relevante și ilustrative pentru LRC, am recurs la constituirea unui corpus cât mai bogat (cu 6000 de CC în total) și la un eșantion stratificat și sistematizat. Cele două eșantioane principale sunt: un eșantion realizat pe baza distincției de limbă scrisă și limbă vorbită și altul în funcție de registrele cărora le aparțin textele scrise (beletristic, științific, publicistic, administrativ).

³ *Schiță de cuvânt*

⁴ *Concordanță*

⁵ *Păstrează rândurile care conțin/nu conțin...*

⁶ *Ascunde rezultatele secundare*

⁷ *Colocări*

Pentru a organiza partea de analiză a lucrării, am abordat următoarele criterii în realizarea statisticilor, deoarece acestea corespund obiectivelor deja semnalate:

- (i) Raportul sintactic la nivelul căruia apar CC – coordonare vs. subordonare;
- (ii) Poziția sintactică față de regentă – antepunere vs. postpunere;
- (iii) Aspectul formal – omogenitate vs. eterogenitate;
- (iv) Tipul subordonatei – circumstanțială vs. necircumstanțială;
- (v) Tipul conectorului – relativ/conjuncțional/pronominal;
- (vi) Aspectul pragmatic – Focus vs. Topic.

În anexele 2 și 3 am inclus câte o secvență din eșantionul cu CC din LRC1, respectiv din LRC2.

Întrucât se urmăresc CC în stadiul actual al limbii române, am decis că este extrem de util, pe lângă analiza atentă și detaliată a exemplelor din corpus, administrarea unui chestionar legat de CC vorbitorilor nativi de limbă română. Acest chestionar (v. *Anexa 1*), alcătuit din opt întrebări, cuprinde cel mai des utilizate CC (cele care au o ocurență ridicată în LRC1 și LRC2) și exprimă funcția acestora în cadrul transmiterii unui mesaj (clarificarea relațiilor logice, structurarea frazei, conectarea ideilor, evidențierea unor aspecte).

Cele opt întrebări adresate celor 100 de participanți au fost formulate pornind de la următoarele aspecte/tendențe des întâlnite în uzul actual al limbii române:

- (i) evidențierea/focalizarea unei anumite părți din mesajul transmis prin intermediul CC;
- (ii) tendința de antepunere/postpunere a corelativului și semnificația unei anumite poziționări;
- (iii) necesitatea introducerii unui operator restrictiv în cadrul CC;
- (iv) înlăturarea CC cu scopul de a simplifica mesajul.

Menționăm că între punctul (i) și (iv) nu este o contradicție, ci este vorba despre anumite contexte în care, așa cum vom vedea în analiza chestionarului din subcapitolul 8.3. *CC utilizate de vorbitori nativi de limbă română – o perspectivă pragmatică*, vorbitorii sunt înclinați să introducă sau, dimpotrivă, să înlătore CC. Tot în acest subcapitol am sintetizat, pe baza fiecărui răspuns, tendința specifică fiecărui context în care apar CC.

Lucrarea este organizată în două mari părți (cu un număr total de opt capitole), structurate în felul următor: în prima parte a lucrării se urmărește prezentarea reperelor teoretice cu care se va opera în analiza CC, iar în a doua parte prezentăm analiza de corpus la nivel formal, semantic, sintactic și discursiv-pragmatic.

În prima parte sunt prezentate concepte și teorii relevante studierii CC, respectiv principalele particularități și funcții ale acestora în cadrul enunțului complex. În primul rând, am

definit concepte precum *enunţ complex*, *raport sintactic*, *conector* etc., trecând apoi la criteriile de clasificare și trăsăturile distinctive ale CC. De asemenea, am realizat o trecere în revistă a bibliografiei internaționale și românești cu privire la CC, evidențiind principalele direcții de interpretare.

Partea a doua cuprinde analiza propriu-zisă a corpusului, prin intermediul căreia sunt evidențiate trăsăturile sintactice, semantice și pragmatice ale CC, respectiv abaterile de la norma literară și incongruențele semantice/categoriale care produc CC asimetrice.

Ambele părți conțin un paragraf introductiv (observații preliminare) și un paragraf final, prin care se sintetizează observațiile cele mai importante din capitolele respective.

În primul capitolul am descris conceptul de *enunţ complex* – un concept important în cadrul cercetării, deoarece corelația însăși presupune un tip de enunţ complex. Am evidențiat particularitățile de organizare a enunțului complex, cu accent pe cele două tipuri de raport sintactic: coordonarea și subordonarea.

Capitolul al doilea vizează conectorii enunțului complex din perspectivă morfologică, sintactică și semantică. O distincție importantă pe care am realizat-o, la nivel sintactic, este între complementizatori și conjuncții circumstanțiale, respectiv între conectori coordonatori și subordonatori. La nivel morfologic, am menționat statutul polifuncțional al unor elemente de relație (de exemplu *după*, care poate fi prepoziție, subordonator sau adverb de timp). La nivel semantic, am trecut în revistă valorile semantice prototipice pe care le pot avea conectorii (cauzale, temporale, adiționale etc.). De asemenea, tot în acest capitol, am introdus corelativele în rândul conectorilor (pe lângă complementizatori, subordonatori și relative), clasificându-le în funcție de raportul sintactic la care contribuie și menționând rolul operatorului restrictiv în cadrul CC.

Capitolul 3 reprezintă o trecere în revistă a bibliografiei internaționale și autohtone, completată de istoricul conceptului de *corelativ* și de principalele trăsături/funcții ale CC și ale fenomenului de corelație (structura complexă, lexicalizarea urmei antecedentului, caracterul anaforic, corelația dublă și funcția de *focus*). În cadrul bibliografiei internaționale, am prezentat repere teoretice din spațiul anglofon (McCawley 1988, Den Dikken 2005, Hoffmann 2019, între alții), maghiar (Kiss 2002, Kántor 2008, Lipták 2008, 2009, Bácskai-Atkári & Dékány 2014, 2015), german (Bittner 2001, Zitterbart 2002, Axel-Tober 2002, Sachs 2016, Meinunger 2018 etc.) și din spațiul lingvistic romanic (Mouret 2004, Abeillé *et al* 2006, Bîlbîie 2008, Mignon 2009, Sanchez Lopez 2017). În ce privește bibliografia românească, am menționat studiile lui Stan (1989), Brașoveanu (2008), Chircu (2008), Bîlbîie (2008), Croitor (2013, 2016) și Gheorghe (2004, 2018), între alții, care au reprezentat puncte de plecare solide ale cercetării de față.

Capitolul 4 cuprinde observații preliminare cu privire la criteriile de clasificare a CC din punct de vedere formal, semantic și sintactic (clasificarea în construcții simetrice și asimetrice, în construcții omogene și eterogene, în construcții disjunctive, opozitive, alternative etc.) și date cantitative relevante în cadrul analizei de corpus cu privire la distribuția corelativelor coordonatoare și subordonatoare, respectiv distribuția pe registre stilistice.

Capitolul 5 are în prim-plan raportul de coordonare, iar capitolul 6, raportul de subordonare. Am tratat CC, în ambele capitole, pornind de la bibliografia prezentată mai sus și oferind exemple atât din limba scrisă, cât și din limba vorbită. Aspectele analitice și descriptive le-am susținut prin intermediul datelor cantitative, îmbinând astfel cele două tipuri de analiză. Clasificările și interpretările CC sunt originale, întrucât, în momentul de față, nu există încă o clasificare unitară a structurilor CC.

În capitolul 7 am exemplificat incongruențele semantice și categoriale în rândul construcțiilor „asimetrice”, destul de frecvente în LRC. Am înregistrat numeroase situații în care, de pildă, adverbele relative devin adverbe temporale (*Cum a venit, cum s-a apucat de treabă*). Pornind de la astfel de exemple, am interpretat și am exemplificat conceptele de *desemantizare* și *resemantizare* (Brașoveanu 2008b).

În capitolul 8 am analizat CC la nivel pragmatic, prin intermediul unor concepte precum *Focus* și *Topic*, *marcă a insistenței/emfază*, *focalizare*, *gramaticalizare*, *pragmaticalizare*. Administrarea chestionarului din *Anexa 1*, prin intermediul căruia am evaluat măsura în care vorbitorii nativi recurg la CC, respectiv scopul utilizării acestora, a permis completarea analizei cu perspectiva pragmatică.

Partea I. DELIMITĂRI TEORETICE ŞI CONCEPTUALE

Prima parte a lucrării este consacrată prezentării cadrului teoretic utilizat în analiza structurilor cu corelativ din LRC. Această prezentare include detalierea conceptelor și fenomenelor specifice gramaticii moderne relevante în cercetarea CC (*enunț complex, centru verbal predicativ, adjunct, periferie stângă, corelație/corelare* etc.). Totodată, se trece în revistă bibliografia temei (atât autohtonă, cât și internațională), stabilind astfel stadiul actual al cercetării cu privire la CC și evidențiind trăsăturile/funcțiile relevante ale acestora.

Capitolul 1 – Cadrul teoretic și metodologic

Scopul acestui capitol este prezentarea conceptelor teoretice legate de enunțul complex, întrucât enunțurile care conțin CC sunt la rândul lor enunțuri complexe.

Pe scurt, enunțurile cu CC sunt alcătuite din doi constituenți simetrici/congruenți din punct de vedere semantic și categorial. Următoarele enunțuri conțin CC *fie... fie, nu numai... dar și, de aceea... ca să*, care exprimă, pe rând, valori semantice disjunctive, cumulative și de scop:

1. *Fie copiii au preluat frâiele planetei, fie nevoia de fantezie a crescut direct proporțional cu criza economică.* (<http://www.diversbucuresti.ro/>)
2. *Am descoperit nu numai nume de flori, dar și legende legate de unele din acestea.* (<https://amfostacolo.ro/>)

De aceea te îndreaptă ei spre exterior, ca să fii dependent de ei și să le dai energie. (<http://www.spiritus.ro/>)

Capitolul 2 – Conectorii enunțului complex

Conectorul, elementul lingvistic responsabil pentru integrarea elementelor subordonate în cadrul enunțului, este „cel care trebuie să se supună constrângerilor centrului” (Gheorghe 2009: 42). Pentru lucrarea de față, sunt relevanți atât conectorii care asigură conexiunea la nivel propozițional (1), cât și conectorii de la nivel frastic (2), deoarece în corpusul realizat am identificat CC corespunzătoare ambelor niveluri:

- (1) *Nici calculul după distanță și nici cel după timp nu trebuie să antreneze dispozitivul care afișează suma de plată.* (<http://www.conta.ro/>)

(2) *Nici nu muşcă, nici nu-nţeapă*. (<http://www.aztekium.ro/>)

În acest capitol, se prezintă trăsăturile conectorilor, urmând ca în capitolul următor să se realizeze trecerea explicită la CC care conţin conectori de tipul celor prezentaţi în cele două exemple de mai sus.

Capitolul 3 - Construcţiile corelative în bibliografia de specialitate – stadiul actual al cercetării

Înainte de analiza propriu-zisă a contextelor enunţiative în care apar corelativele, se propune o trecere în revistă a definiţiilor atribuite termenului de *corelativ*, apărute în diverse dicţionare şi lucrări de lingvistică, evidenţiind principalele direcţii de interpretare ale acestora.

Studiul corelativelor la nivelul limbii române este unul fragmentar, fără o perspectivă unitară şi complexă asupra CC, dar care trasează principalele direcţii de interpretare şi facilitează cercetarea în acest domeniu. De aceea, lucrarea de faţă reprezintă o încercare de a prezenta construcţiile cu corelativ din LRC dintr-un punct de vedere care diferă, într-o măsură apreciabilă, de perspectiva abordată în lucrările de specialitate de până acum, mai ales prin faptul că are în vedere multiplele realizări ale corelativelor (atât cele coordonatoare, cât şi cele subordonatoare) la nivel formal, semantic, sintactic şi pragmatic.

CC reprezintă nişte fenomene sintactice complexe în diferitele limbi ale lumii (engleză, germană, maghiară, coreană, turcă, norvegiană, olandeză, limbile romanice etc.) şi, de cele mai multe ori, se poate evidenţia un set de trăsături comune. În principiu, trăsăturile de bază ale CC sunt (Downing 1973, Srivastav 1991, Lipták 2008, Mignon 2009, Zhang 2010, Sachs 2016, Links *et al* 2017):

(i) poziţia periferică a propoziţiei relative;

(ii) posibilitatea de a îngloba grupul nominal atât în propoziţia relativă, cât şi în cea corelativă;

(iii) cerinţa demonstrativă privind corelativul;

(iv) disponibilitatea mai multor fraze relative.

Printre principalele trăsături ale CC se numără:

- lexicalizarea urmei antecedentului;
- structura complexă;
- caracterul anaforic – funcţia de reluare;
- funcţia de *focus*.

În clasificarea CC am ținut cont de următoarele criterii aferente modelului teoretic integrator propus:

- (i) **Criteriul semantic** – din punct de vedere semantic, CC exprimă valori de temporalitate (*atunci... când*), modalitate (*aşa... cum*), cauzalitate (*de aceea... pentru că*) etc. și astfel le-am clasificat în CC temporale, modale, cauzale etc. Totodată, am evidențiat incongruențele semantice în cadrul CC, analizate în capitolul 7, fără o frecvență ridicată, dar importante pentru a realiza o sistematizare completă din punct de vedere semantic.
- (ii) **Criteriul sintactic** – am clasificat CC în funcție de raportul sintactic de coordonare și subordonare, structurându-le astfel în două părți – capitolul 5, respectiv capitolul 6;
- (iii) **Criteriul formal** – pe baza acestui criteriu, am realizat distincția între construcțiile omogene (cu cei doi constituenți identici) și construcțiile eterogene (cu cei doi constituenți diferiți), respectiv între construcțiile izolate (cu subordonata izolată de corelativ, aflându-se în antepunere sau postpunere) și construcțiile neizolate (cu corelativul aflat în vecinătatea imediată a conectorului);
- (iv) **Criteriul structural** – din punct de vedere structural, corelativele sunt obligatorii (este obligatorie prezența ambilor constituenți – de exemplu, *nu numai..., dar și; fie..., fie* etc.) sau facultative (structura poate fi necorelativă – de exemplu, *sau... sau, atunci... când* etc.);
- (v) **Criteriul pragmatic** – la nivel pragmatic, am evidențiat corelativele anticipante și reluante (integrând în analiză conceptele de *anaforă* și *cataforă*), respectiv corelativele cu rol de *focus* și *topic*.

În realizarea inventarului de CC am pornit de la clasificările mai restrânse ale lui Bîlbîie 2008, Chircu 2008 și Iliescu 2008 care includ corelativele coordonatoare, temporale și câteva corelative subordonatoare. Contribuția proprie constă în adăugarea mai multor tipare de CC prezente într-un anumit tip de enunț, respectiv în identificarea CC la nivelul predicativei suplimentare, al completivei predicative al obiectului și al completivei secundare.

Partea a II-a. STRUCTURI CORELATIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ - ANALIZA DE CORPUS

Capitolul 4 – Clasificarea corelativelor din punct de vedere formal, semantic, sintactic și pragmatic

CC sunt în general construcții „simetrice”, în care termenii corelației sunt congruenți sub aspect categorial și semantic, deși apar și construcții „în care se manifestă fie asimetrii sintactice, fie glisări semantice” (Gheorghe 2018: 167). Construcțiile „asimetrice” le vom trata mai ales sub aspectul desemantizării, un proces ce presupune pierderea sensului primar al corelativelor. Această distincție între construcțiile „simetrice” și „asimetrice” nu este relevantă din punct de vedere teoretic (Gheorghe 2018: 167), însă ținem să o menționăm, deoarece în plan descriptiv vom remarca astfel varietatea tiparelor identificate în corpusul selectat.

Varietatea semantică, sintactică și structurală este ilustrată prin intermediul exemplurilor preluate din corpus. Pentru o viziune clară, concisă și cuprinzătoare, am structurat procesul interpretativ în mai multe subcapitole, pornind înainte de toate de la fenomenul sintactic al coordonării și al subordonării. Astfel, analiza cuprinde două mari părți: prima parte – interpretarea CC care apar la nivelul raportului de coordonare, respectiv a doua parte – interpretarea CC care participă la formarea relației de subordonare.

La nivelul relației de coordonare, vom descrie corelația realizată prin intermediul sistemului conjuncțional și adverbial, cu elemente omogene (*ori... ori, ba... ba, nici... nici* etc.) și cu elemente eterogene (*nu... ci, nu numai... ci și, nu doar... dar și, atât... cât și* etc.). Vom evidenția, de asemenea, și raportul semantic realizat între propozițiile coordonate, precum și obligativitatea termenilor aflați în corelație (de exemplu, dublarea conjuncției disjunctive *fie* este obligatorie, pe când *sau/ori* pot apărea și ca elemente necorelative). Totodată, vom analiza apartenența la o anumită clasă morfologică a unor structuri ce au stârnit interpretări contradictorii la nivelul literaturii de specialitate (încadrarea structurilor corelative coordonatoare în tiparul conjuncțional vs. adverbial).

La nivelul relației de subordonare, vom pune accent pe poziția constituenților eterogeni, descriind tiparele corelative în construcții cu adjuncți propoziționali relativi, introduși prin jonctivele *unde, când și cum* etc. și în structuri cu adjuncți propoziționali conjuncționali, introduși prin conjuncțiile circumstanțiale *deși, pentru că, ca să* etc. De asemenea, vom analiza și corelația pronominală în cadrul necircumstanțialelor. În acest demers, vom descrie în mod diferențiat pozițiile corelativului față de subordonată și vom interpreta (i) construcțiile cu

corelativ neizolat, (ii) construcțiile cu corelație dublă și (iii) construcțiile cu corelativ izolat. Din punct de vedere semantic, vom exemplifica și descrie corelativele temporale, modale, locale, concesive, finale, cauzale, consecutive, condiționale, prezentând și situațiile în care se manifestă incongruențe semantice, numite de Brașoveanu (2008: 132) „desemantizări”. Din punct de vedere pragmatic, vom aborda conceptele de *Focus* și *Topic*, având în vedere întreaga situație de comunicare în care apar CC. Totodată, vom analiza contextul în care vorbitorii simt nevoia să recurgă la un anumit tipar corelativ și scopul utilizării tiparului respectiv.

Vom completa, așadar, prin acest demers lipsa clasificărilor unitare cu privire la CC și vom infirma clasificările succinte, precum cea realizată de Avram (1960), conform căreia „în limba română contemporană corelativele se folosesc destul de rar. Ele sunt de două feluri: corelativele de insistență (*de aceea*) și corelativele de legătură (*apoi, atunci*)” (Avram 1960: 93).

Din analiza corpusului de LRC s-au reținut următoarele cantități de CC:

- LRC1 – un total de 3000 CC;
- LRC 2 – un total de 3000 CC.

Pentru a obține rezultate și date cantitative relevante, am realizat cele două micro-corpusuri (LRC1 – limba scrisă și LRC2 – limba vorbită), cu un număr egal de construcții.

Remarcăm faptul că unele construcții nu apar deloc în cadrul LRC2 (*nu doar... dar și, nu numai că... ci și* etc.), fiind astfel specifice limbii scrise, iar unele construcții apar mai degrabă în LRC2 (de exemplu, *ba... ba, când... când*), fiind specifice limbii vorbite.

Totodată, se remarcă diferențe majore în cazul CC care introduc necircumstanțiale, deoarece acestea sunt foarte rare în LRC2.

În ceea ce privește poziția lor, unele corelative subordonatoare pot fi atât antepuse, cât și postpuse (cum ar fi, de exemplu, în cazul circumstanțialei modale formele *așa... cum* și *cum... așa*):

Observăm, de asemenea, tipare corelative identice în cazul circumstanțialei modale și al predicativei suplimentare (CC *așa... cum* apare în ambele cazuri).

Capitolul 5 – Tipare corelative în formarea relației de coordonare

Coordonarea presupune prezența unui marcator (extra)conjuncțional și interpretarea unor evenimente multiple cu ajutorul acestui marcator (Dik 1968, Payne 1985, Schachter 1985, Progovac 1999, Haspelmath 2000, Skrabalova 2003, de Vries 2005, Bîlbîie 2008, Zhang 2010).

Corelativele coordonatoare repetitive nu au un tipar comun cu alte elemente lingvistice în fiecare limbă. În olandeză, de exemplu, corelativele repetitive *fie*, *și* și *nici* nu au rol de cuantificator și nu pot fi utilizate pentru a modifica un grup nominal neunit (engl. *non-conjoined*) (Hendriks 2003: 38). În limba română, în schimb, acestea pot avea un rol de cuantificator și pot modifica atât grupurile nominale, cât și constituenții propoziționali (am analizat acest aspect în subcapitolul 5.4.).

De asemenea, unele conjuncții sunt repetitive opțional/obligatoriu (Zhang 2010: 303). În limba română, la nivelul coordonării, cel mai cunoscut tipar corelativ obligatoriu este *fie... fie*, celelalte perechi corelative fiind facultative.

Pentru a oferi o viziune structurată și clară asupra corelativelor coordonatoare, le vom trata în mod diferențiat, clasificându-le în construcții omogene și construcții eterogene.

O observație cu rol de concluzie este faptul că, pe de o parte, coordonarea simplă implică un eveniment unic fără vreun sens distributiv, iar coordonarea compusă, pe de altă parte, are rol de focus (*și... și*) sau valoare distributivă (*atât... cât și*) (Tănase-Dogaru 2021: 2).

În limba română contemporană, tiparele corelative sunt prezente atât la nivel intrapropozițional, cât și la nivel interpropozițional. Acestea sunt caracterizate fie de omogenitatea termenilor (*și... și*, *nici... nici*, *fie... fie*, *sau... sau*, *ori... ori*, *când... când*, *ba... ba* etc.), fie de eterogenitatea acestora (*nu numai (că)...ci și/ba și/dar și*, *nu... ci*, *nu doar... ci/dar/ba și*, *atât...cât și* etc.). Aceste construcții au un caracter emfatic și contribuie la realizarea următoarelor tipuri de coordonare: coordonare copulativă, opozitivă, disjunctivă, cumulativă și alternativă. În cadrul acestor construcții corelative, primul termen este cel corelativ, cu rol de anticipare, iar al doilea este relațional.

De asemenea, se remarcă fenomenul corelației duble în cazul construcției *nici... nici*, care se asociază cu negația *nu*, constituent obligatoriu în cadrul CC.

În cazul unor construcții precum *și... și*, *sau... sau*, *ori... ori*, se remarcă diferențe de ordin semantic între utilizarea lor necorelativă și cea corelativă. Utilizarea corelativă evidențiază în mod accentuat ideea de cumul/excludere.

În ceea ce privește construcțiile disjunctive, am evidențiat faptul că și acestea pot fi doar omogene, întrucât construcții eterogene/hibride de tipul **fie... sau* nu corespund normei literare.

Un aspect problematic în ceea ce priveşte aceste construcţii este includerea termenilor în clasa adverbială vs. conjuncţională, prezentată în secţiunea 5.4.5. Prezentând mai multe accepţii în acest sens şi ținând cont de aspecte sintactice, am optat pentru includerea termenilor din construcţiile omogene în clasa adverbială.

Totodată, pentru a ilustra tendinţele actuale ale limbii române, am trecut în revistă şi câteva utilizări eronate ale CC, cele mai multe abateri derivând de la CC *atât... cât* şi („reinterpretate” sub forma *cât... atât şi, atât... ci, atât... şi*).

Capitolul 6 – Tipare corelative în formarea relaţiei de subordonare

La nivelul subordonării interpropoziţionale, se remarcă două tipuri de construcţii corelative în ceea ce priveşte introducerea adjuncţilor propoziţionali.

În primul rând, avem de-a face cu construcţii alcătuite dintr-un jonctiv (conector relativ adverbial: *când, unde, cum*) şi un adverb temporal, spaţial sau modal, care intră în componenţa adjuncţilor propoziţionali relativi. În al doilea rând, se observă prezenţa construcţiilor alcătuite dintr-un adverb primar sau locuţional şi o conjuncţie subordonatoare, care apar în introducerea adjuncţilor propoziţionali conjuncţionali (adjuncţi consecutivi, concesivi, condiţionali, finali şi cauzali).

Construcţiile cu corelativ izolat (numite de Chircu 2008: 24 „relateme discontinue”) sunt construcţii în care subordonata este izolată de corelativ şi se află fie în antepunere, fie în postpunere. În funcţie de poziţia corelativului, Chircu (2008: 24) descrie corelativele anticipante şi reluante. Corelativele anticipante stau înaintea regentei, fiind nişte „semnalizatori” (Neamţu 1982: 507), iar corelativele reluante stau după regentă, reluând informaţia semantică şi reprezentând o marcă a insistenţei, idee exprimată şi de Diaconescu (1995: 216): „La nivel sintagmatic, o unitate de bază este reluată de un corelativ, când este antepusă regentului, iar locutorul vrea să insiste asupra poziţiei sale sintactice”.

Bejan (1979: 47) afirmă că acest tip de corelaţie se realizează între aceleaşi adverbe sau între adverbe diferite, iar corelativele pot fi facultative sau obligatorii. În cazul de faţă, corelativele au un statut facultativ, utilizarea lor fiind relevantă doar la nivelul întreţinerii relaţiei dintre subordonată şi regentă. Chircu (2008: 24), la rândul lui, susţine facultativitatea acestor construcţii: „În general, au caracter facultativ, însă deseori folosirea lor este impusă de ceea ce numim *atmosfera enunţului*”. Există situaţii în care corelativele sunt obligatorii (în cazul CC comparative *cu cât... cu atât, pe cât... pe atât*).

Prin exemplele care urmează dorim să ilustrăm atât facultativitatea corelativelor, cât și dubla utilizare a acestora (ca anticipante și ca reluante). Exemplele noastre vor fi în contradicție cu afirmația lui Avram (2007: 235): „corelativele se folosesc numai când subordonata precedă regenta”. Vom vedea, aşadar, faptul că acestea sunt fie antepuse, fie postpuse regentei.

În cadrul construcțiilor corelative, se remarcă și construcțiile cu corelativul neizolat, plasat în vecinătatea conectorului (aşa cum vom vedea în exemplele date, acestea sunt plasate de cele mai multe ori în vecinătatea imediată a conectorului), aşa cum observă și Gheorghe (2018: 225).

Acest fenomen este privit de Vasilescu (2012: 721) ca o tendință de a se contopi într-o singură unitate gramaticală. De asemenea, unii lingviști consideră aceste structuri sudate, deoarece corelativul și conectorul ajung apropiați, aceștia căpătând forma unor locuțiuni adverbiale (GA 1966 I: 386).

Interpretarea construcțiilor neizolate se poate realiza din prisma focalizării, corelativul lexicalizând urma grupului adverbial relativ sau fiind un element apozitiv: „optăm pentru tratarea corelativului din construcțiile neizolate drept un constituent focalizator, ce lexicalizează urma grupului adverbial relativ, ori drept constituent autonom, bază apozitivă pentru relativă, în vreme ce corelativul neizolat este considerat un „antecedent” de tip special al relativei adverbiale (un specificator al capului vid la care se adjonctionează relativa). Din punctul de vedere al funcției corelativului în cadrul organizării informaționale, el este un constituent marcat, emfatic” (Gheorghe 2018: 170).

În exemplele din limba română contemporană, aceste construcții sunt alcătuite din perechi de adverbe relative și adverbe demonstrative, fiind astfel compatibile la nivel categorial, asemenea construcțiilor izolate descrise la punctul precedent. Aceste două tipuri de adverbe sunt congruente din punct de vedere semantic, referindu-se la aspecte temporale, spațiale sau modale.

Corelativele subordonatoare sunt construcții sintactice care leagă propozițiile subordonate de cele regente, clarificând relațiile semantice și sintactice între acestea. Elementele corelative pot fi pronume relative, adverbe relative sau diferite conjuncții. Înainte de toate, corelativele subordonatoare contribuie la coerența și coeziunea textuală, stabilind relații logice și semantice între propoziții, majoritatea exprimând circumstanțele/contextul în care se desfășoară un anumit eveniment.

De cele mai multe ori, adjuncții propoziționali sunt coocurenți cu elemente corelative inserate în propoziția regentă. În unele situații prezența corelativelor este facultativă, dar există și situații în care corelativele sunt obligatorii în anumite structuri (în cele consecutive, de exemplu).

CC subordonatoare (indiferent că apar la nivelul necircumstanțialelor/circumstanțialelor) sunt niște structuri gramaticale esențiale în exprimarea relației de interdependență între

propoziții. Unele construcții (cum ar fi cele comparative) permit crearea unor enunțuri care nu doar transmit anumite informații, ci stabilesc și informații logice între diferitele elemente ale comunicării.

Prin intermediul acestor construcții, vorbitorii pot exprima comparații, proporții și alte relații complexe, care contribuie la diversitatea expresivă a limbajului.

Capitolul 7 – Incongruențe semantice și categoriale. Construcții „asimetrice”

Construcțiile care prezintă incongruențe semantice sunt construcții „asimetrice” (Gheorghe 2018: 165), care apar atât în cadrul sistemului adverbial, cât și în cadrul sistemului conjuncțional.

În unele cazuri, așa cum afirmă Gheorghe (2018: 171), „glisarea semantică” a corelativului conduce la recategorizarea conectorului relativ în conector conjuncțional.

De asemenea, conectorii sintactici intră adesea în relație cu corelative semantice (de exemplu, Chircu (2008: 25) afirmă că, în cazul conectorilor sintactici care introduc o subordonată temporală de anterioritate, unii intră în relație cu corelative semantice, cum ar fi *și, pe loc, unde, cum, iute, numai iaca*), situații în care acestea se desemantizează și se resemantizează în funcție de conector.

Clasificând corelativele temporale, Chircu (2008: 25) susține că, pe lângă adverbele propriu-zise, apar și adverbe (locuțiuni) care și-au schimbat semnificația primară (*pe loc, cum, unde*) și observă că acestea nu mai sunt elemente de legătură interpropoziționale. Subordonatele care conțin corelativele temporale *cum* și *unde* apar cu precădere la scriitori care valorifică „structuri specifice vorbirii populare și celei familiare” (Chircu 2008: 24). Cele două adverbe relative devin corelative și se desemantizează devenind adverbe de timp și păstrând valoarea morfologică primordială (cea adverbială). Philippide (1897: 114), la rândul lui, observă – pe baza unui corpus alcătuit din operele literare ale lui Ion Creangă și Petre Ispirescu – în capitolul legat de conjuncții că *unde* „câteodată are înțelesul unui adverb”.

Incongruențele semantice/categoriale se referă îndeosebi la construcții temporale, cauzale, condiționale, modale de măsură și opoziționale și apar la nivelul unor construcții asimetrice, mai puține în LRC decât cele simetrice. Aceasta pot fi sintetizate astfel:

- (i) **Construcții temporale** – *cum... cum, cum... imediat, cum... numai iaca, cum... odată, cum... îndată, dacă... îndată*;
- (ii) **Construcții cauzale** – *cum... din moment ce, de ce... de vreme ce*;
- (iii) **Construcții condiționale** – *când... atunci*;

- (iv) **Construcţii modale de măsură** – *de ce... de ce, de ce... de aceea;*
- (v) **Construcţii opoziţionale** – *dacă... dimpotrivă, în timp ce... dimpotrivă, unde... în schimb.*

Capitolul 8 – Particularităţi pragmatice ale construcţiilor cu corelativ

Interpretarea corelativelor din punct de vedere pragmatic completează atât viziunea unilaterală asupra lor, cât şi clasificările succinte. Dintre aceste clasificări, o reţinem pe cea realizată de Avram (1960: 93), conform căreia „în limba română contemporană corelativul se foloseşte destul de rar. Ele sunt de două feluri: corelativul de insistenţă (de aceea) şi corelativul de legătură (apoi, atunci)”. Prin intermediul termenului „insistenţă” – menţionat şi în GBLR (2010: 350) – , din punct de vedere pragmatic, accentul este plasat pe instanţa vorbitorului/locutorului, acesta având intenţia de a evidenţia un anumit aspect din mesajul transmis, utilizând „unităţi de reluare” (Diaconescu 1989: 174).

La nivel discursiv, se observă corelativul de tipul *în primul rând, în al doilea rând, pe de o parte, pe de altă parte*, care contribuie la coerenţa textului şi la orientarea cititorului.

Pe de altă parte, interpretarea construcţiilor neizolate se poate realiza din prisma focalizării, corelativul lexicalizând urma grupului adverbial relativ sau fiind un element apozitiv: „optăm pentru tratarea corelativului din construcţiile neizolate drept un constituent focalizator, ce lexicalizează urma grupului adverbial relativ, ori drept constituent autonom, bază apozitivă pentru relativă, în vreme ce corelativul neizolat este considerat un „antecedent” de tip special al relativei adverbiale (un specificator al capului vid la care se adjonctionează relativă). Din punctul de vedere al funcţiei corelativului în cadrul organizării informaţionale, el este un constituent marcat, emfatic” (Gheorghe 2018: 225).

De asemenea, în funcţie de poziţia corelativului, Chircu (2008: 24) distinge corelativul anticipant şi reluant. Corelativul anticipant stă înaintea regentei, fiind nişte „semnalizatori” (Neamţu 1982: 507), iar corelativul reluant stă după regentă, reluând informaţia semantică şi reprezentând o marcă a insistenţei, idee exprimată şi de Diaconescu (1995: 216): „La nivel sintagmatic, o unitate de bază este reluată de un corelativ, când este antepusă regentului, iar locutorul vrea să insiste asupra poziţiei sale sintactice”.

O situaţie aparte este fenomenul corelaţiei duble. În acest caz, „corelativul se asociază şi cu un operator restrictiv, fără constrângeri privind ordinea constituentilor” (Gheorghe 2018: 226). Ordinea constituentilor nu este influenţată de apariţia acestui operator. Exemplul următor ilustrează fenomenul de corelaţie dublă rezultat din adăugarea operatorului restrictiv *numai*.

Astfel, restricția, la nivel pragmatic, devine un tip aparte de insistență și focalizare, efectul fiind acela de delimitare a conținutului informațional.

Bîlbîie (2008), pe de altă parte, are în vedere construcțiile cu corelativ la nivelul coordonării frastice și prezintă corelativele conjuncționale, cu mențiunea că acestea sunt relevante la nivel sintactic, semantic, discursiv și prozodic. La nivel discursiv și prozodic, coordonarea omnisindetică este marcată (tot) emfatic. Totodată, aceste structuri sunt compatibile cu termenii focus și topic, dar – dat fiind faptul că cei doi constituenți sunt reluați prin dublare – structura primește în mod automat o interpretare contrastivă.

Contextele în care apar construcțiile corelative arată o serie largă de utilizări morfosintactice și discursive, existând și situații confuze, în care nu se poate delimita statutul morfosintactic sau discursiv al construcției corelative.

În acest sens, se impune abordarea noțiunii de pragmaticalizare și interpretarea enunțurilor din corpus din punctul de vedere al acestui proces.

Din perspectiva lui Dostie (2009: 203) (*apud* Bodoc 2016: 232), pragmaticalizarea este procesul de modificare lingvistică prin care o unitate lexicală (nume, verb, adjectiv sau adverb) sau un item gramatical (coordonator, subordonator) își schimbă categoria sau statutul și devine un item pragmatic, adică un element care nu este complet integrat în structura sintactică a enunțului și care are un înțeles textual și interpersonal.

Termenul de pragmaticalizare, în lucrarea de față, va fi utilizat pentru a descrie situațiile în care corelative devin itemi pragmatici, ținând cont și de faptul că pragmaticalizarea „implică trecerea de la un statut propozițional la altul extrapropozițional și reinterpretarea sensului din relațional în comunicativ” (Bodoc 2016: 189).

Din punct de vedere pragmatic, capul relativei funcționează ca „un pivot de relansare a enunțului” (Gheorghe 2004: 183), adică constituentul subordonat nu se referă la aspecte spațiale, temporale sau modale, ci continuă acțiunea începută în regentă, fiind o relativă continuativă (Gheorghe 2004: 118).

În ceea ce privește CC, pragmaticalizarea poate fi analizată în mai multe feluri.

În primul rând, CC pot dobândi funcții adiționale. De exemplu, CC *cu cât... cu atât* poate evolua de la exprimarea unei simple relații de proporționalitate la sublinierea unui contrast sau intensificarea unei afirmații.

În al doilea rând, prin pragmaticalizare, anumite CC pot deveni fixe și standardizate în cadrul limbii, pierzându-și flexibilitatea inițială. De exemplu, în LRC, construcția *atât de... încât* este utilizată aproape exclusiv într-un anumit tip de structură, limitându-se la expresia gradului extrem.

De asemenea, pragmaticalizarea contribuie la dezvoltarea unor CC care servesc la legarea mai strânsă a părţilor unui discurs, îmbunătăţind coerenţa textuală. De exemplu, CC *nici... nici* este utilizată pentru exprimarea unei excluderi totale, clarificând astfel relaţiile dintre elementele propoziţiei.

CC evoluează prin pragmaticalizare de la simple structuri sintactice la elemente esenţiale ale comunicării pragmatice, dobândind funcţii adiţionale şi roluri specifice în coeziunea textuală. Acest proces reflectă dinamica limbii şi adaptarea continuă la nevoile comunicative ale vorbitorului.

Pentru o analiză mai amplă la nivel pragmatic, am administrat chestionarul din Anexa 1 vorbitorilor nativi de limbă română cu diferite variabile sociolingvistice (în total 100 de participanţi).

Întrebările se referă la intenţia vorbitorilor de a utiliza un anumit enunţ în funcţie de scopul comunicării. Printre răspunsurile date se află atât variante cu CC, cât şi fără CC, astfel încât să putem stabili în ce măsură şi cu ce scop vorbitorii nativi optează pentru formulări cu/fără CC. De asemenea, unele răspunsuri conţin acelaşi tip de CC (construcţii disjunctive, de exemplu), pentru a stabili care sunt mai frecvent utilizate în limba vorbită.

Din punct de vedere pragmatic nu se pune problema unei varietăţi a tiparelor corelative, puţinele direcţii de cercetare fiind date de dihotomii precum topic-focus, anaforă-cataforă, constituent focalizator-constituent autonom. Conceptele fundamentale ale pragmaticii nu se pot ilustra prin exemplele date din corpusul de limbă română contemporană. Observăm mai degrabă o varietate a utilizării discursive şi emfatice a corelativelor care marchează urma relativului şi sunt constituenţi focalizatori ai acestuia. Scopul utilizării acestor construcţii este, aşadar, insistenţa, adică reliefaarea conţinutului informaţional din cadrul corelativei, iar „cei doi constituenţi funcţionează, din punct de vedere pragmatic, ca un anaforic sau cataforic al propoziţiei relative (în funcţie de topică)” (Bodoc 2016: 57).

De asemenea, se poate afirma faptul că o clasificare relevantă şi fundamentată a corelativelor este realizabilă mai ales la nivel structural, semantic şi sintactic. Astfel, cel puţin cantitativ, trăsăturile de ordin formal, semantic şi sintactic le precedă pe cele de ordin pragmatic.

CONSIDERAȚII FINALE

CONCLUZIILE CERCETĂRII

În concluzie, am prezentat o viziune completă asupra CC, analiza fiind realizată la nivel semantic, sintactic și pragmatic. Am analizat, așadar, valorile semantice, sintactice și pragmatice ale constituenților și am utilizat datele furnizate de analiza cantitativă ca pe o bază pentru analiza calitativă.

Lucrarea este organizată în două părți, prima parte fiind o prezentare a reperelor teoretice și metodologice utilizate ulterior în analiza de corpus, în partea a II-a. În cadrul analizei, am tratat în mod diferențiat CC coordonatoare și subordonatoare, ținând cont de caracteristicile lor formale și morfosintactice.

Din punct de vedere formal, am arătat că CC sunt construcții omogene/eterogene, cu corelativul izolat/neizolat de conector. La nivel semantic, am evidențiat valorile semantice prototipice, cele de opoziție, cumul, disjuncție etc. (în cazul corelativelor coordonatoare) și cele de cauzalitate, condiționalitate, temporalitate etc. (în rândul corelativelor subordonatoare). În ceea ce privește corelativul subordonat, pe lângă construcțiile obișnuite, simetrice, am remarcat și anumite incongruențe de ordin semantic/categorial pe care le-am analizat și exemplificat în capitolul 7 al acestei lucrări.

Din perspectivă sintactică, accentul a fost plasat pe raportul sintactic la nivelul căruia apar CC și pe autonomia/neautonomia sintactică din care rezultă construcții apozitive sau emfatică. În LRC, raportul de subordonare se caracterizează printr-o varietate a tipurilor de construcție printr-un sistem bogat de conectori cu care se asociază corelativul. O observație importantă a fost legată de poziția relativei față de corelativ care nu este relevantă, întrucât corelativul se poate deplasa, topicaliza fără să fie afectată natura sintactică.

La nivel pragmatic, am evidențiat anumite particularități (și) prin intermediul chestionarului administrat vorbitorilor nativi de limbă română. Atât chestionarul, cât și exemplele din corpus arată faptul că CC pot fi conectivi pragmatice datorită coeziunii oferite enunțului din care fac parte, contribuind la relieful proiecțiilor pragmatice de tip *Focus* și *Topic*.

Totodată, am insistat în cadrul analizei și pe aspecte ale limbii scrise și ale limbii vorbite, oferind pentru fiecare fenomen lingvistic abordat exemple din ambele micro-corpusuri. Pentru a ilustra tendințele actuale ale limbii române, am subliniat și anumite greșeli de exprimare în utilizarea CC, explicând posibilele cauze care au dus la producerea acestor abateri.

CONTRIBUȚIA PROPRIE ȘI ELEMENTE DE ORIGINALITATE

Contribuția proprie se remarcă, în primul rând, prin tema lucrării care nu a mai fost abordată în mod exhaustiv, cercetările de până acum ocupându-se doar de anumite aspecte cu privire la CC.

O primă contribuție importantă este clasificarea CC în funcție de particularitățile lor formale, sintactice, semantice și pragmatice. În cadrul analizei, pentru a ilustra fiecare particularitate în parte, am oferit exemple atât din limba scrisă, cât și din limba vorbită tocmai pentru a oferi o viziune de ansamblu asupra tendințelor actuale în LRC.

În plus, toate observațiile calitative sunt însoțite de date cantitative, care arată faptul că observațiile realizate în lucrare nu sunt superficiale sau exagerate.

O altă contribuție importantă este abordarea contrastiv-comparativă a limbii române contemporane cu fenomene din limba engleză, germană și maghiară. Unde a fost posibil, am punctat anumite similitudini/diferențe cu privire la CC din limba română și aceste trei limbi, ajungând la concluzia că totuși limba română are un sistem specific de CC, cu incongruențe semantice/categoriale vizibil mai multe decât limbile menționate.

În fine, un alt element original în cadrul lucrării este aplicarea chestionarului din Anexa 1 pentru a identifica aspecte de ordin pragmatic care nu au mai fost explorate până acum. Analiza răspunsurilor înregistrate confirmă și completează rezultatele obținute în analiza de corpus, „întărind” astfel observațiile realizate.

DISEMINAREA REZULTATELOR

Rezultatele obținute prin intermediul analizei de corpus au fost diseminate pe parcursul studiilor doctorale. Un mijloc al diseminării îl reprezintă publicarea articolelor (Prosan 2022a, 2022b, 2023a, 2023b) în reviste de specialitate. De asemenea, am prezentat trei referate științifice (*Organizarea enunțurilor complexe din limba română*, *Structuri cu corelativ în limba română contemporană*, *Particularități pragmatice ale construcțiilor cu corelativ în româna contemporană*) și am participat cu lucrări la următoarele conferințe internaționale: Conferința Internațională a Doctoranzilor (București, 28-29 octombrie 2022), Al 22-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică (București, 18-19 noiembrie 2022), Conferința Internațională *Limba, literatura și cultura română – provocări și perspective* (Belgrad, 25-26 mai 2023), Conferința Internațională *LINGBAW* (Lublin, 12-13 octombrie 2023).

Stagiul de cercetare desfășurat la Universitatea Ludwig Maximilian din München, în luna octombrie 2023, a fost o experiență productivă în ceea ce privește partea teoretică a lucrării, mai ales cu privire la bibliografia germană vastă despre corelative. Întrucât bibliografia românească în ceea ce privește corelativele este destul de redusă, lucrările de specialitate în limba germană

au compensat această carență. Un eveniment prestigios la care am participat este *The 51st Edition of the Romance Linguistics Seminar* (Trinity Hall, Cambridge University, 4-5 ianuarie 2024), cu lucrarea „Comparative Correlatives in Romanian: the syntax of *cu cât... cu atât*”. Totodată, grație noutății reprezentate de tema abordată, avem în vedere și publicarea lucrării de față la o editură românească.

DIRECȚII VIITOARE DE CERCETARE

Fiind un demers amplu, cercetarea corelativelor nu se poate limita la o singură lucrare, ci necesită o abordare temeinică pe mai multe paliere. În acest sens, ne propunem pe viitor o extindere a corpusului astfel încât să avem în vedere și construcțiile din LRV, pentru a realiza un istoric al corelativelor și pentru a le aborda contrastiv în funcție de anumite perioade. Astfel, putem completa lucrarea sincronică de față cu o lucrare diacronică despre corelative. De asemenea, ne propunem și o cercetare a CC din perspectiva registrelor limbii.

O altă direcție de cercetare este abordarea corelativelor din perspectiva limbilor romanice, pentru a stabili eventualele similitudini/diferențe între tiparele corelative. Deși am punctat aceste aspecte în cadrul raportului de coordonare, viziunea ar trebui extinsă și la nivelul raportului de subordonare.

SURSE

Limba scrisă:

Corpus de referință pentru româna actuală: *CoRoLa* (<http://racai.ro>).

Kilgarriff, Adam, Vit Baisa, Jan Busta, Milos Jakubicek, Vojtech Kovar, Jan Michelfeit, Pavel Rychly, Vit Suchomel. The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography*, 1:7-36, 2014.

Limba vorbită:

Dascălu Jinga, Laurenția, 2002: *Corpus de Română Vorbită*, Editura Oscar Print, București.

Hoarță Cărașu, Luminița, 2013: *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași.

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana (coord.), 2002: *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus selectiv. Schiță de tipologie*, Editura Universității din București.

Pop, Liana, *Corpus în limba română – forumuri*.

Corpus de referință pentru româna actuală: *CoRoLa* (<http://racai.ro>).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- ABEILLÉ, Anne, BORSLEY D. Robert, ESPINAL Maria-Teresa, 2006: „The syntax of comparative correlatives in French and Spanish” in *Proceedings of HPSG*, nr. 06, pp. 6-26.
- ARAPOFF, Nancy, 1968: „The Semantic Role of Sentence Connectors in Extra-Sentence Logical Relationships”, in *TESOL Quarterly*, vol. 2, nr. 4, pp. 243-252.
- ARSENIJEVIC, Boban, 2009: „{Relative {conditional {correlative clauses}}}", In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty and Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 131-156.
- ASHER, Nicholas, Laure VIEU, 2005: „Subordinating and coordinating discourse relations” in *Lingua*, vol. 115, nr. 4, pp. 591-610.
- AXEL-TOBER, Katrin, 2002: „Zur diachronen Entwicklung der syntaktischen Integration linksperipherer Adverbialsätze im Deutschen. Ein Beispiel für syntaktischen Wandel?”, in *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, nr. 124, pp. 1-43.
- BÁCSKAI-ATKÁRI, Júlia, Éva DÉKÁNY, 2014: „From non-finite to finite subordination. The history of embedded clauses”, in *The evolution of functional left peripheries in Hungarian syntax*, Oxford Studies in Diachronic and Historical Linguistics, Oxford University Press, Oxford, pp. 148-223.
- BALUSU, Rahul, 2021: The Dravidian Correlative and the Disjunction Marker, in *Proceedings of FASAL 9*, Portland, pp. 1-17.
- BEJAN, Dumitru, 1979: „Adverbele de mod în poziție corelativă” în *Cercetări de lingvistică*, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, Cluj-Napoca, pp. 47-52.
- BELYAEV, Olga, Dag HAUG, 2014: „Pronominal coreference in Ossetic correlatives and the syntax-semantics interface”, in *Proceedings of LGC 14 Conference*, Stanford, pp. 89-109.
- BELYAEV, Olga, Dag HAUG, 2020: „The genesis and typology of correlatives”, in *Language*, Volume 96, Number 4, pp. 874-907.
- BHATT, Rajesh, Roumyana, PANCHEVA, 1987: „Conditionals”, in M. Everaert, H. Van Riensdijk (eds.), *The Blackwell Companion to Syntax*, Blackwell Publishing, Oxford, pp. 129-158.
- BHATT, Rajesh, 2003: „Locality in correlatives”, in *Natural Language & Linguistic Theory* 21, pp. 485-541.
- BHATT, Rajesh, Anikó LIPTÁK, 2009: „Matching effects in the temporal and locative domains”, In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty and*

- Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1*), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 343-372.
- BITTNER, Maria, 2001: „Topical Referents for Individuals and Possibilities”, în R. Hastings, B. Jackson, and Z. Zvolenszky (eds.), *Proceedings of SALT XI*, CLC Publications, Cornell, Ithaca, pp. 36-55.
- BÎLBÎIE, Gabriela, 2008: *A Syntactic Account of Romanian Correlative Coordination from a Romance Perspective*, CSLI Publications, Stanford.
- BÎLBÎIE, Gabriela, 2024: *Sintaxa construcţiilor coordonate în limba română*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti.
- BÎTEA, Ioan, 1987: „Puncte de vedere despre coordonarea disjunctivă” în *Limba română*, an 36, nr. 1, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, pp. 377-387.
- BLÜHDORN, Hardarik, 2007: „Epistemische Lesarten von Satzkonnectoren – Wie sie zustande kommen und wie man sie erkennt”, in *Semantik vs. Pragmatik oder Semantik und Pragmatik?*, Niemeyer, Tübingen, pp. 217-251.
- BLÜHDORN, Hardarik, 2008: „Subordination and coordination in syntax, semantics, and discourse: Evidence from the study of connectives” în C. Fabricius-Hasen, W. Ramm (eds.) *Subordination versus Coordination in Sentence and Text*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, pp. 59-88.
- BODOC, Alice, 2015: „Statutul polifuncţional al jonctivului *cum* în limba română veche” în R. Zafiu, I. Nedelcu (ed.) *Variaţia lingvistică: probleme actuale. Actele celui de-al 14-lea Colocviu Internaţional al Departamentului de Lingvistică*, Editura Universităţii din Bucureşti, pp. 141-149.
- BORSLEY, Robert D., 2004: „On the periphery: Comparative correlatives in Polish and English”. In *Proceedings of Formal Approaches to Slavic Linguistics 12*, pp. 59-90.
- BORSLEY, Robert D., 2005: „Against conjp”, in *Lingua*, vol. 115, nr. 4, pp. 461-482.
- BRANCHINI, Chiara, Caterina DONATI 2009: „Italian Sign Language relative clauses in a typological perspective”, In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty and Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 157-191.
- BRAŞOVEANU, Adrian, 2008: „Comparative Correlatives as Anaphora to Differentials” în R. Hastings, B. Jackson, and Z. Zvolenszky (eds.), *Proceedings of SALT XI*, CLC Publications, Cornell, Ithaca, pp. 126-143.
- BRAŞOVEANU, Adrian, 2008: „Uniqueness Effects in Correlatives”, în A. Grønn (ed.), *Proceedings of Sinn und Bedeutung 12*, ILOS, Oslo, pp. 47-65.

- BREINDL, Eva, 2006: „Quer durch die Wortarten rings um die Phrasensyntax mitten in die Semantik: komplexe Lokalisationsausdrücke im Deutschen”, in *Grammatische Untersuchungen, Analysen und Reflexionen. Festschrift für Gisela Zifonun*, Tübingen, pp. 339-358.
- CABLE, Seth, 2009: „The syntax of the Tibetan correlative”, In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty and Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 195-222.
- CHIRCU, Adrian, 2008: „Despre adverbele corelative temporale” în *Dinamica limbii, dinamica interpretării*, Actele celui de-al 7-lea Colocviu al Catedrei de limba română (7-8 decembrie 2007), Editura Universităţii din Bucureşti, pp. 23-30.
- CHIRCU, Adrian, 1998: „Observaţii asupra lui *cum* cauzal” în *Studii şi cercetări lingvistice XLIX*, Editura Academiei, Bucureşti, p. 61.
- CHIRILĂ, Adina, 2022: „Observaţii despre uzul locuţiunii conjuncţionale *dar şi* în limba română actuală” în *Diacronia* 15, pp. 1-5.
- CHUNG, Daeho, 2004: „Semantics and syntax of correlative adverbs”, în *Studies in generative grammar*, Korean Generative Grammar Circle, Seoul.
- CITKO, Barbara, 2009: „What don't wh-questions, free relatives and correlatives have in common?”, In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty and Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 49-79.
- CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe, 1972: „Despre elementele corelative ale limbii române” în *Limba şi literatură*, vol. II, Editura Societatea de ştiinţe filologice din Republica Socialistă Română, Bucureşti, pp. 145-152.
- CRISTOFARO, Sonia, 2003: *Subordination*, Oxford University Press, Oxford.
- CROITOR, Blanca, 2013: „Coordonarea”, în G. Pană-Dindelegan, M. Maiden, *O gramatică a limbii române altfel*, Editura Univers Enciclopedic Gold, pp. 450-512.
- CROITOR, Blanca, 2016: „Coordination and coordinating conjunctions” în *The Syntax of Old Romanian*, Oxford University Press, pp. 444-462.
- CULICOVER, Peter, Jackendoff, Ray, 1999: „The view from periphery: The English comparative correlative” în *Linguistic Inquiry*, pp. 543-571.
- DAYAL, Veneeta, 1995: „Quantification in Correlatives”, in *Quantification in Natural Languages*, Springer, Berlin, pp. 179-205.
- DAVISON, Alice, 2009: „Adjunction, features and locality in Sanskrit and Hindi/Urdu correlatives”, In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty*

- and Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1*), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 223-262.
- DEMIROK, Ömer. 2017. „Acompositional semantics for Turkish correlatives”, in *West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL)*, nr. 34, pp. 159–66.
- DEN DIKKEN, Marcel, 2005: „Comparative Correlatives Comparately” în *Linguistic Inquiry*, nr. 36, pp. 497-532.
- DEN DIKKEN, Marcel, 2006: „*Either*-float and the syntax of co-or-dination”, in *Natural Language & Linguistic Theory*, nr. 24, vol. 3, pp. 689-749.
- DEN DIKKEN, Marcel, 2009: „Comparative correlatives and successive cyclicity”, In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty and Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 263-306.
- DE VRIES, Mark, 2002: *The syntax of relativization*, LOT, Amsterdam.
- DE VRIES, Mark, 2005: „Coordination and Syntactic Hierarchy”, in *Studia Linguistica*, vol. 59, nr.1, pp. 83-105.
- DIACONESCU, Ion, 1995: *Sintaxa limbii române*, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
- DIACONESCU, Ion, 1989: *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
- DOWNING, Bruce, 1973: „Correlative relative clauses in universal grammar”, in *Minnesota Working Papers in Linguistics and Philosophy of Language*, No. 2, University of Minnesota, Minnesota, pp. 1-17.
- DRAŞOVEANU, D. D., 1968: „Observaţii asupra cuvintelor relaţionale”, în *Cercetări Lingvistice*, XIII, nr. 1, pp. 19-32.
- EROMS, Hans-Werner, 2000: *Syntax der deutschen Sprache*, Walter de Gruyter, Berlin.
- FELSER, Claudia, Anna JESSEN, 2021, Correlative Coordination and Variable Subject-Verb Agreement in German in *Languages*, vol. 6, nr. 2, pp. 1-20.
- FREY, Werner, André MEINUNGER, Kerstin SCHWABE, 2016: „Sentential proforms. An overview”, în *Inner-sentential Propositional Proforms: Syntactic properties and interpretative effects*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- GĂITĂNARU, Ştefan, 2016: „Aspecte ale coordonării prin joncţiune în limba română veche” în *Diacronia*, nr. 3, Editura Academiei, Bucureşti. pp. 1-17.
- GHEORGHE, Mihaela, 2004: *Propoziţia relativă*, Editura Paralela 45, Bucureşti, Piteşti, Braşov.
- GHEORGHE, Mihaela, 2018: „Observaţii pe marginea unor construcţii cu corelativ în limba română veche” în G. Pană-Dindelegan, Rodica Zafiu şi Isabela Nedelcu (coord.), *Studii*

- lingvistice. Omagiu Valeriei Guţu Romalo*, Editura Universităţii din Bucureşti, pp. 167-175.
- HAEGEMAN, Liliane, 1985: „Subordinating conjunctions and X' Syntax”, *Studia Germanica Gandensia* 2, pp. 1-42.
- HAEGEMAN, Liliane, 2012: *Adverbial clauses, main clause phenomena, and composition of the left periphery: The cartograph of syntactic structures*, vol. 8, Oxford University Press, Oxford.
- HASPELMATH, Martin, 2004: *Coordinating Constructions*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- HASPELMATH, Martin, 2007: „Coordination”, in Shopen, Timothy (ed.), *Language typology and syntactic description*, Cambridge University Press, Cambridge.
- HEIM, Irene, 1990: „Presupposition Projection and the Semantics of Attitude Verbs”, in *Journal of Semantics*, vol. 9, pp. 183-221.
- HENDRIKS, Petra, 2003: „Either as a focus particle”, in *Natural Language and Linguistic Theory*, pp. 450-489.
- HENDRIKS, Petra, 2004: „Either, both and neither in coordinate structure” în A. Meulen și W. Abraham, *The Composition of Meaning*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- HENNIG, Mathilde, 2016: *Komplexe Attribution. Ein Nominalstilphaenomen aus sprachhistorischer, typologischer und funktionalstilistischer Perspektive*, De Gruyter, Berlin.
- HILL, Virginia, 2002: „Adhering Focus”, in *Linguistic Inquiry*, vol. 33, nr. 1, pp. 164-172.
- HILL, Virginia, 2004: „On left periphery and focus”, in *Balkan Syntax and Semantics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, pp. 339-354.
- HILL, Virginia, Olga MISESKA-TOMIC, 2009: *A typology of subjunctive complements in Balkan languages*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti.
- HJELMSLEV, Louis, 1933: *Structure générale des corrélations linguistiques*, in L. Hjelmslev 1973, pp. 57-98.
- HOARȚĂ CĂRĂUȘU, Luminița, 2009: „Aspecte ale problematicii circumstanțialului”, în *Text și discurs religios*, Lucrările Conferinței Naționale, nr. 1, pp. 415-428.
- HODIȘ, Viorel, 1990: *Apoziția și propoziția apozitivă*, Editura Științifică, București.
- HOFFMANN, Thomas, 2019: *English Comparative Correlatives: Diachronic and Synchronic Variation at the Lexicon-Syntax Interface (Studies in English Language)*, Editura Cambridge University Press, Cambridge.

- HOFMEISTER, Philip, 2008: „A linearization account of *either...or* constructions” în *Natural Language & Linguistic Theory*, Springer Science + Business Media, Pennsylvania.
- HOLLER, Anke, 2013: „Reanalyzing German Correlative *es*”, in *Proceedings of the 20th International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar*, CSLI Publications, Stanford, pp. 90-109.
- HOPPER, Paul J., Elizabeth Closs TRAUGOTT, 2003: *Grammaticalization*, Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge University Press.
- HORVÁTH, Júlia, 1986: *Focus in the theory of grammar and syntax of Hungarian*, Foris, Dordrecht.
- ILIESCU, Ada, 2008: *Gramatica practică a limbii române actuale*, Editura Corint, Bucureşti.
- IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana, 1991: *Naraţiune şi dialog în proza românească. Elemente de pragmatică a textului literar*, Editura Academiei, Bucureşti.
- IZVORSKI, Roumyana, 1996: „The Syntax and Semantics of Correlative Proforms”, in *North East Linguistics Society*, vol. 26, no. 1, pp. 133-148.
- JIANU, Maria-Magdalena, 2004-2005: „Alte realizări ale relaţiei sintactice de coordonare. Coordonarea cumulativă şi cea negativă”, in *Dacoromania. Serie nouă, IX-X*, Editura Academiei, Cluj-Napoca, pp. 259-266.
- JOHANNESSEN, Janne Bondi, 1998: *Coordination*, Oxford Studies in Comparative Syntax.
- JOHANNESSEN, Janne Bondi, 2005: „The syntax of the correlative adverbs” în *Lingua*, Science Direct, Oslo, pp. 419-443.
- JOFFRE, M.D., 2004: „Ita, tam, tantus, talis: entre anaphore et corrélation” în C. BODELOT (éd.), *Anaphore, cataphore et corrélation en latin*, Publication de l’Université de Clermont-Ferrand.
- KAYNE, Richard S., 2002: „Pronouns and their Antecedents” in *Derivation and Explanation in the Minimalist Program*, Blackwell Publishers.
- KÁNTOR, Gergely, 2008: „Komparativ korrelatív szerkezetek a magyarban”, in *Nyelvtudományi Közlemények*, nr. 105, pp. 134-163.
- KISS, Katalin, 2002: *The syntax of Hungarian*, Cambridge University Press, Cambridge.
- KORTMANN, Bernd, 1997: *Adverbial Subordination: A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- KORTMANN, Bernd, 1998: „Adverbial subordinators in the languages of Europe”, in *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- KNOTT, Alistair, Jon OBERLANDER, Mick O’DONNELL, Chris MELLISH, 2001: „Beyond elaboration: The interaction of relations and focus in coherent text”, in *Text*

- Representation: Linguistic and psycholinguistic aspects*, John Benjamins Publishing, pp. 181-196.
- LANG, Ewald, 1984: *The semantics of coordination*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- LANG, Ewald, 2000: „Copular and AUX-Constructions”, in *ZAS Papers in Linguistics* 16, pp. 31-68.
- LAPPIN, Shalom, N. FRANCEZ, 1994: „E-type pronouns, i-sums, and donkey anaphora”, in *Linguistics and Philosophy* 17, pp. 391-428.
- LARSON, Richard Kurth, 1985: „On the syntax of disjunction scope” in *National Language Linguist Theory*, vol. 3, pp. 217-264.
- LARSON, Richard, 1990: „Extraction and multiple selection in PP”, in *The Linguistic Review* 7, pp. 169-182.
- LEUNG, Tommi Tsz-Cheung, 2009: „On the matching requirement in correlatives”, In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty and Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 309-341.
- LINKS, Meta, Ans van KEMENADE, Stefan GRONDELAERS, 2017: „Correlatives in earlier English: Change and continuity in the expression of interclausal dependencies”, în *Language Variation and Change*, volume 29, Issue 3, pp. 365-392.
- LIPTÁK, Anikó, 2001: *On the syntax of WH-items in Hungarian* (dissertation), Leiden University.
- LIPTÁK, Anikó, 2005: „The left periphery of Hungarian exclamatives”, in *Contributions to the thirtieth Incontro di Grammatica Generativa*, pp. 161-185.
- LIPTÁK, Anikó, 2008: „On the correlative nature of Hungarian left-peripheral relatives”, in *Dislocated elements in discourse: Syntactic, semantic, and pragmatic perspectives*, ed. By Benjamin Shaer, Philippa Cook, Werner Frey, and Claudia Maienborn, Routledge, London, pp. 398–430.
- LIPTÁK, Anikó, 2009 (ed.): *Correlatives Cross-linguistically*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam.
- MARIN, Marian, 2020: „Construcţiile corelative în sintaxa graiurilor româneşti din Banatul sârbesc” în *Diacronia*, XXXIX, Editura Academiei, Bucureşti, pp. 87-94
- MCCAWLEY, James D., 1988: „The comparative conditional construction in English, German, and Chinese”, In Shelley Axmaker, Annie Jaissner & Helen Singmaster (eds.), *Proceedings of the 14th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Berkeley: University of California, Berkeley Linguistics Society, pp. 176–187.

- MCCLOSKEY, James, 2002: „Resumption, Successive Cyclicity, and the Locality of Operations”, in *Derivation and Explanation in the Minimalist Program*, Blackwell Publishing, Oxford, pp. 184-226.
- MEINUNGER, André, 2018: «*Je-desto*-Satzgefüge als kanonische Verb-zweit-Sätze”, in *Mittelpunkt Deutsch*, ZAS Berlin, pp. 1-20.
- MERMIN, Lillian, 1943: „On the Placement of Correlatives in Modern English”, in *American Speech*, vol. 18, nr. 3, Duke University Press, pp. 171-191.
- MIGNON, Françoise, 2009: „Histoire du terme corrélation dans la grammaire française” în *Langages*, nr. 174 (2), Larousse, pp. 13-24.
- MITCHELL, Bruce, 1985: „Correlation and anticipation”, în *Old English syntax: Concord, the parts of speech, and the sentence*, Clarendon Press, Oxford, pp. 774-778.
- MOLTMANN, Friederike, 1992: „Reciprocals and Same/Different. Towards a Semantic Analysis”, in *Linguistics and Philosophy*, vol. 15, nr. 4, pp. 411-462.
- MOURET, Francois, 2004: „The syntax of French conjunction doubling” in *Proceedings from the annual meeting of the Chicago Linguistic Society*, vol. 40, nr. 2, pp. 193-207.
- MOURET, Francois, 2007: „Grammaire des constructions coordonnées. Coordinations simples et coordinations a redoublement en français contemporain”, Université Paris-Diderot.
- MUNN, Alan Boag, 1993: *Topics in the Syntax and Semantics of Coordinate Structures* (doctoral dissertation), University of Maryland.
- MÜLLER, Stefan, 1996: *Deutsche Syntax Deklarativ: Head-driven Phrase Structure Grammar für das Deutsche*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- NEAMȚU, Gavrilă G., 1982: „Observații asupra conjuncțiilor corelative disjunctive”, în *Limba română*, an XXXI, nr. 6, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, pp. 505-513.
- NORDSTRÖM, Jackie, 2010: *Modality and subordinators*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- O'DOWD, Elizabeth, 1992: „The syntactic metaphor of subordination: A typological study”, in *Lingua*, vol. 86, nr. 1, pp. 47-80.
- PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela (ed.), 2013: *The Grammar of Romanian*, Editura Oxford University Press, Oxford.
- PHILIP, Joy Naomi, 2012: *Subordinating and Coordinating Linkers*, teză de doctorat, UCL, accesat în data de 25.02.2024, <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1349441/>.
- PROGOVAC, Ljiljana, 1998: „Structure for coordination” in *Glott international*, vol. 3, nr. 7, pp. 3-6.

- PROGOVAC, Ljiljana, 1999: „Events and Economy of Coordination”, in *Syntax: A Journal of Theoretical, Experimental and Interdisciplinary Research*, vol. 2, nr. 2, pp. 141-159.
- RADFORD, Andrew, 1988: *Transformational Grammar*, Cambridge University Press.
- RADU, Carmen-Ioana, 2020: „De unde până unde – un conector nonlogic cu valoare pragmatică”, în *Studii și cercetări lingvistice*, LXXI (2), Editura Academiei, București, pp. 255-263.
- REBUSCHI, Georges, 2009: „Basque correlatives and their kin in the history of Northern Basque”, In Lipták, Anikó (ed.), *Correlatives cross-linguistically (Language Faculty and Beyond: Internal and External Variation in Linguistics 1)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 81-130.
- RIZEA, Monica-Mihaela, 2017: *Cuvântul de negație nici*, Handout – Master’s program in Linguistics, București.
- RIZESCU, Ion, 1962: *Observații asupra propozițiilor subordonate relative din „Carte cu învățătură” (1581)*, Editura Academiei Republicii Populare Române, Iași.
- RUDIN, Catharine, 2006: „Multiple WH Fronting, Free Relatives, Correlatives, and the [+MFS] Split”, IULC Lecture, Indiana University, Bloomington.
- SACHS, Konstantin, 2016: *A Movement Approach for Multi-Head Correlatives*, Editura Universității Eberhard Karl, Tübingen.
- SANCHEZ LOPEZ, Cristina, 2017: „Coordination and correlatives”, in *Manual of Romance Morphosyntax and Syntax*, De Gruyter, Berlin/Boston, pp. 647-688.
- SCHECKER, Michael, 2000: „Zur kommunikativ-funktionalen Leistung von Nebensätzen”, in *Subordination in Syntax, Semantik und Textlinguistik*, Tübingen, pp. 115-122.
- SCHWARZ, Bernhard, 1999: „On the Syntax of *either... or*”, in *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 17, pp. 339-370.
- SKRABALOVA, Hana, 2003: „La syntaxe de la coordination [Conj DP Conj DP]: comparaison entre le français, le tchéco-slovaque et l’anglais”, paper presented at the Workshop on coordination, University Paris 7, 1 March 2003.
- SPORTICHE, Dominique, 1996: „Clitic Constructions”, in *Phrase Structure and the Lexicon*, pp. 213-276.
- SRIVASTAV, Veneeta, 1991: „The syntax and semantics of correlatives”, in *Natural Language and Linguistic Theory*, vol. 9, nr. 4, pp. 637-686.
- STAN, Camelia, 1989: „Un tip de structuri sintactice cu elemente corelative în limba română” în *Studii și cercetări lingvistice*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, pp. 40-43.

- STASSEN, Leon, 2000: „AND-Languages and WITH-Languages” in *Linguistic Typology*, vol. 4, pp. 1-54.
- STERNEFELD, Wolfgang, 2006: *Syntax: eine morphologisch motivierte generative Beschreibung des Deutschen*, vol. 2, Stauffenburg.
- SUDHOFF, Stefan, 2003: *Argumentsaetze und es-Korrelate: zur syntaktischen Struktur von Nebensatzzeibettungen im Deutschen*, Wissenschaftlicher Verlag, Berlin.
- TĂNASE-DOGARU, Mihaela, 2021, „On the English and Romanian correlatives ‘both...and’, ‘atât...cât’, în *Exploring Language Variation, Diversity and Change*, Cambridge Scholars Publishing, pp. 4-21.
- TEODORESCU, Ecaterina, 1972: *Propoziția subiectivă*, Editura Științifică, București.
- WEGENER, H., 2000: „Asymetrische Koordination in subordinierten Strukturen”, in *Subordination in Syntax, Semantik und Textlinguistik*, Stauffenburg, Tübingen, pp. 33-44.
- WEGERER, Martina, 2012: *Die Numeruskongruenz von Subjekt und finitem Verb im Deutschen*, University of Vienna, teză de doctorat.
- ZAFIU, Rodica, 2005: „Conjunțiile adversative în limba română: tipologie și niveluri de incidență”, în *Limba română, structură și funcționare – Actele celui de al 4-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română*, Editura Universității din București.
- ZAFIU, Rodica, 2012: „Conectorii disjunctivi din perspectivă semantico-pragmatică: Ipoteze asupra proceselor de gramaticalizare” în *Limba română LXI*, Editura Academiei, București, pp. 417-423.
- ZIFONUN, Gisela, Ewald LANG, 1995: *Deutsch – typologisch*, De Gruyter, Berlin.
- ZIFONUN, Gisela, 2001: *Grammatik des Deutschen im europaischen Vergleich. Der Relativsatz*, Institut für deutsche Sprache, Mannheim.
- ZITTERBART, Jussara Paranhos, 2002: *Zur korrelativen Subordination im Deutschen*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- ZHANG, Niina, 2007: „The syntactic derivations of two paired dependency constructions” in *Lingua*, vol. 117, nr. 12, pp. 2134-2158.
- ZHANG, Niina, 2008: „Gapless relative clauses as clausal licensors of relational nouns” in *Language and Linguistics*, vol. 9, nr. 4, pp. 1003-1026.
- ZHANG, Niina, 2010: *Coordination in Syntax*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ZOBEL, Sarah, 2015: „Voldemort phrases in generic sentences”, in *Grazer Linguistische Studien* 83, pp. 107-123.